

VSE SE JE ZAČELO Z ODLOČITVIJO VOLIVCEV LETA 1990 KRVAV RAZPAD SFRJ IN RAZLIKE MED NA VOLITVAH IZBRANO SMERJO POLITIČNE TRANZICIJE V SLOVENIJI IN SRBIJI

Na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je politični zemljevid vzhodne in jugovzhodne Evrope doživel dramatične spremembe, ki jih nekateri zgodovinarji primerjajo z vplivom versaj-skih pogodb po prvi svetovni vojni. V tem času je samo na ozemlju SFRJ nastalo šest novih držav. Razpad SFRJ torej ni bil osamljen proces v zgodovinskem toku, čeprav po krvavem davku, ki so ga plačali državljani nekdanje skupne države, bistveno presega podobne dogodke v okolici. V državah, ki so nastale na ozemlju SFRJ, je kot posledica prvih demokratičnih in večstrankarskih volitev po drugi svetovni vojni prišlo do časovno neusklajenih in ločenih procesov demokratizacije in politične tranzicije. Pri tem je do največjih razlik prišlo v primeru Slovenije in Srbije, saj so se volivci v Sloveniji odločili za približevanje Evropi in svetu, medtem ko so v Srbiji raje izbrali pot, ki je vodila v izolacijo in spopad s preostankom sveta.

Ključne besede: razpad SFRJ, volitve, politična tranzicija, Slovenija, Srbija

Razpad SFRJ

Ko je maja 1980 v sedeminosemdesetem letu starosti umrl Josip Broz Tito, ni nihče niti pomislil, da bo Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) čez dobrih deset let razpadla na šest oziroma sedem držav: Slovenijo, Hrvaško, Bosno in Hercegovino (BiH), Srbijo, Črno goro, Makedonijo in pogojno tudi Kosovo. Veličastnost Titovega pogreba, ki so se ga udeležili številni visoki tuji državniki, je namreč kazala povsem nasprotno sliko. SFRJ je bila tako ob smrti svojega sprva dosmrtnega predsednika,¹ kasneje pa predsednika predsedstva za nedoločen čas,² stabilna država z mednarodnim ugledom in vplivom, ki je večkrat presegal njeno velikost in vojaško moč.

Do očitnih konfliktov znotraj SFRJ takoj po smrti Tita ni prišlo tudi zaradi dejstva, da je bilo vprašanje nasledstva na čelu države urejeno že z ustavo SFRJ iz februarja 1974, ko je individualnega predsednika zamenjalo kolektivno predsedstvo, ki je bilo sestavljeno iz devetih članov. V predsedstvu je sedel po en predstavnik vsake republike in pokrajine ter predsednik Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ), ki je bil član predsedstva po položaju. Ustava je tudi določala, da se bodo na mestu predsednika predsedstva po načelu rotacije in točno določenem vrstnem redu izmenjali vsi člani, vendar je bilo zaradi zgodovinskih zaslug mesto predsednika rezervirano za Tita, saj mu je ustava zagotavljala omenjeno funkcijo za »nedoločen čas«. To formulacijo so baje izbrali, ker ga niso hoteli spomniti, da je tudi on smrten.³

Deset let po smrti Tita pa so tako zunanje okoliščine kot tudi številni notranji problemi

* univ. dipl. zgod. in soc. kult., mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana, blazb@inz.si

1 Režek, *Jugoslovanski federalizem*, str. 153.

2 Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*, str. 339.

3 Prav tam, str. 338-339.

privedli SFRJ v povsem drugačen položaj. Z razpadom Zveze sovjetskih socialističnih republik (ZSSR) in padcem komunističnih režimov v vzhodni in jugovzhodni Evropi je namreč Jugoslavija izgubila pomembno strateško vlogo v očeh Zahoda, hkrati pa so omenjene spremembe načele tudi moč in vpliv ZKJ in postavile pod vprašaj legitimnost enostrankarskega sistema. Poleg tega ZKJ velikih sprememb v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja ni dočakala kot enotna in monolitna organizacija, temveč je bila razcepljena na relativno samostojne republiške organizacije z različnimi pogledi na prihodnost. Ob tem je pomembno vlogo odigralo tudi dejstvo, da po smrti Tita ni bilo politika, ki bi z svojo avtoriteto lahko združil zelo različne poglede republiških organizacij. V drugi polovici osemdesetih let so sicer Srbi s podporo Jugoslovanske ljudske armade (JLA) za Titovega naslednika poskušali postaviti Slobodana Miloševića in v ta namen skovali tudi verz:

»Sad se narod na veliko pita, ko će nama da zameni Tita. Sad se znade ko je drugi Tito, Slobodan je ime ponosito.«⁴

Vendar ti poskusi niso imeli večjega odmeva v ostalih jugoslovanskih republikah. Konflikti znotraj ZKJ, ki so se začeli takoj po Titovi smrti in ki so se kazali tudi v odnosu vodilnih republiških politikov do glavnega mesta ter zveznih organov in institucij, so se tako stopnjevali vse do razpada omenjene organizacije v začetku leta 1990. Beograd že vse od sedemdesetih let ni bil več dejanski zvezni center, kraj, kjer bi se jugoslovanski komunisti družili in na neformalnih srečanjih sprejemali odločitve. Za razliko od vodilnih srbskih in črnogorskih politikov so bili namreč ostali odvisni od podpore v svojih republikah in so temu ustrezno tudi ravnali. Poleg tega je s širitvijo nacionalizma v Srbiji Beograd izgubil tradicionalno gostoljubnost, saj je postal prostor nacionalističnih mitingov, na katerih so sprva vzklikali predvsem protialbanska in protislovenska gesla.⁵ Omenjeni razvoj dogodkov je počasi in zanesljivo slabil moč in vpliv zveznih organov in institucij, dokler ni na koncu ostala le še JLA kot edina zvezna institucija, ki je imela realno moč in pomembno vlogo pri razpadu SFRJ. Centri politične moči in odločanja so se namreč na začetku devetdesetih let preselili v glavna mesta posameznih republik, kar je kasneje pripeljalo do časovno neusklajenih in ločenih procesov demokratizacije, ki so sledili večstrankarskim volitvam po posameznih republikah.⁶

Proti koncu leta 1990 so bili znaki razpadanja SFRJ že zelo očitni, na dveh ključnih področjih, pravnem in ekonomskem, pa se je to dejansko že zgodilo. Na pravnem se je razpad SFRJ začel s spremembo srbske ustave marca 1989, ki je odpravila avtonomni pokrajini in s tem enostransko in neposredno posegla v jugoslovanski pravni red, ter s slovenskim odgovorom, ko so bili septembra 1989 sprejeti ustavni amandmaji IX do LXXXIX. S temi amandmaji je bila uveljavljena »trajna, celovita in neodtujljiva pravica slovenskega naroda do samoodločbe« in pravica, da lahko izredne razmere v Sloveniji razglasi le slovenska skupščina. Poleg tega je bil omogočen prehod iz enopartijskega sistema v večstrankarsko demokracijo in iz socialističnega v tržno gospodarstvo. Hkrati je bilo črtano tudi ustavno določilo o vodilni vlogi Zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij.⁷

Zvezna skupščina in drugi zvezni organi, ki konec leta 1990 niso imeli več nobene avtoritete, so sicer predvsem zaradi pritiska srbskega bloka poskušali nasprotovati v slovenskih amandmajih jasno izraženi želji po osamosvojitvi, vendar jim ustava SFRJ iz leta 1974 ni dajala zadostne pravne osnove za poseganje v notranji pravni red republik.

4 Repe, *Jutri je nov dan*, str. 24.

5 Prav tam, str. 21–25.

6 Lampe, *Jugoslavia as History*, str. 332.

7 Ustavni amandmaji k ustavi Socialistične republike Slovenije, *UL SRS*, 2. oktober 1989.

Zvezna ustava je bila namreč nedorečena in v definiranju subordinacije med zvezno in republiški ustavi včasih tudi protislovna. Poleg tega so v vseh zveznih telesih, v katerih je veljalo načelo konsenza, slovenski in hrvaški ter pogosto tudi bosanski in makedonski delegati blokirali vsako zvezno odločitev, ki je posegala v pristojnosti republik.⁸

Podobno kot na pravnem področju je v prvi polovici leta 1989 SFRJ začela razpadati tudi v ekonomskem in finančnem smislu. Februarja 1989 so namreč srbska podjetja začela z bojkotom slovenskih izdelkov in s tem povzročila razkroj enotnega jugoslovanskega trga. Srbe je v tem primeru razjezilo zborovanje v Cankarjevem domu, ki sta ga v podporo Albancem na Kosovu in njihovim protestom proti amandmajem k srbski ustavi 27. februarja 1989 skupaj organizirali Zveza komunistov Slovenije (ZKS) in slovenska opozicija. Na omenjenem zborovanju je sodelovalo več kot 2000 ljudi, zaključilo pa se je z manifestom v podporo upornim rudarjem na Kosovu, ki ga je v Sloveniji v enem dnevu podprlo 450.000 podpisnikov. Na Kosovu je v tistih dneh v jaških rudnika Stari trg 1300 rudarjev gladovno stavkalo in zahtevalo odstop Rahmana Morine, ki so ga Srbi nekaj dni prej kot »poštenega« Albancu povzdignili z mesta komandirja milice na položaj pokrajinskega sekretarja ZK. Ta skrajni protest so v Beogradu takoj označili za kontrarevolucijo in na Kosovo poslali specialne enote.⁹ Dokončno pa je do zloma skupnega finančnega reda prišlo konec leta 1990, ko si je Srbija od Narodne banke Jugoslavije »sposodila« 18,2 milijarde dinarjev oziroma 1,8 milijarde dolarjev. Milošević je namreč v dneh pred prvimi večstrankarskimi volitvami v Srbiji in Črni gori dal srbski skupščini v tajno odobritev tri dekrete, ki so dovoljevali Narodni banki Srbije in Vojvodine tiskati denar brez odobritve in vednosti zveznih oblasti.¹⁰

Naslednji korak v smeri razpada je bil narejen 15. maja 1991, ko je s srbsko blokado delovanja zveznega predsedstva SFRJ razpadla tudi v institucionalnem smislu. S tem je še vedno močno JLA, po nekaterih ocenah celo tretja najmočnejša vojska v Evropi, ostala brez formalnega civilnega nadzora, kar je kasneje vodilo v katastrofo oziroma samovoljno ravnanje JLA, ki se je že v drugi polovici leta 1991 prelevila v srbskočrnogorsko vojsko. Zvezna vlada je sicer nadaljevala z delom vse do konca leta 1991, vendar je bila realno povsem brez moči.¹¹ 25. junija 1991 je nato sledila razglasitev samostojnosti in neodvisnosti Slovenije in Hrvaške. S tem je po mnenju zgodovinarja Jožeta Pirjevca SFRJ preminila in bila nato dokončno pokopana 15. januarja 1992, ko so se zunanji ministri Evropske skupnosti (ES) odločili, da bodo priznali Slovenijo in Hrvaško.¹² Pravno-formalno pa je SFRJ prenehala obstajati šele 27. aprila 1992, ko sta Srbija in Črna gora kot zadnji dve republiki nekdanje SFRJ razglasili ustavo nove države Zvezne republike Jugoslavije (ZRJ) in se ob tem razglasili za edini pravni naslednici nekdanje SFRJ.¹³

Odgovornosti za krvav razpad SFRJ ne gre iskati zunaj ozemlja nekdanje skupne države

Do razpada SFRJ je prišlo v času, ko je politični zemljevid vzhodne in jugovzhodne Evrope doživel dramatične spremembe, ki jih nekateri zgodovinarji primerjajo z vplivom versajskih pogodb po prvi svetovni vojni. V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja so namreč z zemljevida Evrope izginile štiri države, na novo pa jih je nastalo štirinajst.

⁸ Repe, *Jutri je nov dan*, str. 63.

⁹ Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*, str. 394.

¹⁰ Prav tam, str. 410.

¹¹ Repe, *Jutri je nov dan*, str. 86-87.

¹² Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*, str. 433.

¹³ Marković, *Yugoslav Crisis and the World*, str. 38.

Spremembe so se začele z združitvijo Nemčije, do katere je prišlo 3. oktobra 1990, ko je Nemška demokratična republika (NDR) pristopila k Zvezni republiki Nemčiji (ZRN) in s tem prenehala obstajati.¹⁴ Desetletje cepitve se je torej začelo z enkratnim primerom zlitja dveh držav. V naslednjih letih je nato sledil razpad vseh večetničnih in federativnih državnih tvorb v do tedaj komunističnem delu Evrope.

Najprej je ob polnoči 31. decembra 1991 razpadla ZSSR.¹⁵ Šlo je za nenaden dogodek brez primerjave v sodobni zgodovini. Velika industrijska država, ena izmed dveh svetovnih vojaških veselih, se je na hitro in skoraj brez protestov sesula v prah. Razvoj dogodkov v ZSSR sicer ni potekal povsem brez nasilja, vendar je do tega prišlo le v zelo omejenem obsegu. ZSSR je v svojem evropskem delu razpadla na šest nekdanjih najzahodnejših republik in sicer Estonijo, Latvijo, Litvo, Belorusijo, Ukrajino in Moldavijo ter seveda Rusijo. Še bolj mirno, celo v prijateljskem vzdušju, je dve leti kasneje 1. januarja 1993 s t.i. »žametno ločitvijo« razpadla Češkoslovaška socialistična republika oziroma od aprila 1990 Češkoslovaška federativna republika (ČSFR).¹⁶

Tretja večetnična in federativna država, ki je razpadla na začetku devetdesetih let, je bila SFRJ. Razpad SFRJ se je odvijal v dramatičnem nasprotju z ravnokar omenjeno mirno »ločitvijo« Čehov in Slovakov, saj je bilo na ozemlju nekdanje SFRJ med letoma 1991 in 1999 ubitih 200.000 ljudi. Poleg tega je pet vojn, ki so si sledile kot po tekočem traku in po grozodejstvih zaostajale le še za drugo svetovno vojno, iz svojih domov pregnalo dobre tri milijone prebivalcev.¹⁷ Vojne na ozemlju nekdanje SFRJ so se začele z napadom enot JLA na Slovenijo 27. junija 1991. Sledila je mnogo bolj krvava vojna med srbsko manjšino in večinskim prebivalstvom na Hrvaškem. V tej vojni je na strani srbske manjšine stala tudi JLA, ki je bila v drugi polovici leta 1991 jugoslovanska le še po imenu, dejansko pa je šlo za vojsko Srbije in Črne gore. Nato so se na referendumu marca 1992 za samostojnost in neodvisnost odločili tudi Hrvati in Muslimani v BiH. S tem se je težišče vojne iz Hrvaške preneslo v BiH, saj je srbska manjšina ob izdatni pomoči ostankov nekdanje JLA tudi v tej republiki začela z vojno proti večinskemu prebivalstvu. Že tako težke razmere v BiH so se nato januarja 1993, ko so se spopadli tudi bosanski Hrvati in Muslimani, še dodatno poslabšale. Podobno kot Srbi so namreč tudi nekateri Hrvati v BiH želeli oblikovati svojo državico. Po koncu vseh zgoraj naštetih vojn je nato izbruhnila še vojna v in zaradi Kosova. Milošević se je namreč po porazu v vseh zgoraj naštetih vojnah ponovno vrnil na Kosovo, kjer mu je uničenje ali izgon albanskega prebivalstva preprečil napad sil zveze NATO na ZRJ leta 1999.¹⁸

Ob tem nam tuji zgodovinarji, politiki in novinarji večinoma ponujajo dve nasprotujoči si razlagi vzrokov in povodov, ki so pripeljali do krvavih državljskih vojn ob in po razpadu SFRJ. Po prvi razlagi, ki je v devetdesetih najpogosteje krožila po zahodnih medijih, v svojih izjavah pa so jo radi ponavljali tudi številni evropski in ameriški državniki, je bila SFRJ brezupen primer, kotel starodavnih sovraštev in preprirov, in kot taka vnaprej obsojena na propad, SFRJ je bila namreč razdeljena na šest republik in dve avtonomni pokrajini. V njej je živelo pet narodov, ki so govorili štiri jezike in pripadali trem religijam, poleg tega pa so uporabljali tudi dve različni pisavi. Vse skupaj pa je bilo pod nadzorom ene same partije in ko je ta 23. januarja 1990 z odhodom slovenskih delegatov s XIV. kongresa ZKJ razpadla,¹⁹ je bil pokrov dvignjen in kotel je eksplodiral.

14 Judt, *Povojna Evropa*, str. 731.

15 Prav tam, str. 750–751.

16 Prav tam, str. 753.

17 Lampe, *Yugoslavia as History*, str. 365–366.

18 Judt, *Povojna Evropa*, str. 769.

19 Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*, str. 400–401.

V skladu z drugo razlago pa nekateri zgodovinarji in tuji opazovalci menijo, da je do jugoslovanske tragedije prišlo predvsem zaradi napak drugih držav. Pri tem se ne omejujejo le na ravnanje tujih državnikov konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let, temveč vidijo vzroke tudi v ravnanju nekdanjih imperialnih sil, ki so v zadnjih dvesto letih okupirale, razkosale in v svojo korist izkoriščale ozemlje nekdanje SFRJ. Vzrokov za spore med jugoslovanskimi narodi torej ne gre iskati pri njih samih, temveč v imperialnih manipulacijah. Zagovorniki te razlage poleg tega menijo, da je klasičen primer neodgovornega vmešavanja tujih sil tudi »prezgodnje« mednarodno priznanje neodvisnosti Slovenije in Hrvaške. V tem primeru za glavnega krivca označujejo nekdanjega nemškega zunanjega ministra Hans-Dietricha Gensherja, ki naj bi z vztrajanjem pri priznanju sprožil »domino efekt«. Po mednarodnem priznanju Slovenije in Hrvaške so namreč Hrvati in Muslimani v BiH razpisali referendum in na podlagi njegovih rezultatov, kljub bojkotu referenduma s strani bosanskih Srbov, razglasili samostojnost in neodvisnost BiH, kar je pripeljalo do vojne tudi v tej republiki.²⁰

Že bežen pregled obeh ravnokar opisanih razlag vzrokov in povodov, ki so pripeljali do krvavih državljanskih vojn ob in po razpadu SFRJ, nas hitro pripelje do njune skupne točke. Obe razlagi podcenjujeta vlogo jugoslovanskih narodov in njihovih voditeljev pri krvavih posledicah razpada skupne države. Ti naj bi bili po obeh razlagah le žrtve usode oziroma žrtve manipulacije in napak drugih. Gre za mnenje, s katerim se ne moremo strinjati, saj razpad SFRJ ni bil enkraten zgodovinski dogodek. Do njega je namreč prišlo v obdobju velikih sprememb v vzhodni in jugovzhodni Evropi in sočasno z relativno mirnim razpadom ZSSR ter popolnoma mimim razpadom ČSFR, ki nista bili brez skupnih točk z nekdanjo SFRJ.

V tej povezavi je posebej zgovoren primer treh ponovno samostojnih in neodvisnih baltskih republik²¹ oziroma natančneje odnos teh držav do domače ruske manjšine. Kako velik delež med prebivalstvom omenjenih sovjetskih socialističnih republik so predstavljali Rusi, lahko razberemo iz naslednjih podatkov. V Latviji je bila tako leta 1990 le dobra polovica ali natančneje 52% prebivalstva Latvijcev, podobno stanje je bilo tudi v Estoniji, kjer je bilo Estoncev okoli 61%, nekoliko drugačno sliko pa lahko razberemo iz podatkov za Litvo, kjer je ruska manjšina predstavljala manj kot 10% prebivalstva.²²

Vrhovni sovjeti vseh treh baltskih republik so spomladi leta 1990 sprejeli precej podobne deklaracije o samostojnosti. Prva je to storila Litva 11. marca, ki je sprejela tudi najbolj odločno besedilo, v katerem je zahtevala takojšnjo in popolno samostojnost in neodvisnost, vendar je bila dva meseca kasneje 23. junija, zaradi pritiska zadnjega sovjetskega partijskega šefa Mihaila Gorbačova²³ in naftne blokade s strani takrat še obstoječe ZSSR, prisiljena sprejeti moratorij oziroma začasni suspenz deklaracije o samostojnosti in neodvisnosti.²⁴ V vmesnem času so 4. oziroma 8. maja 1990 precej podobni deklaraciji o samostojnosti sprejeli tudi v Latviji in Estoniji. V zadnjih dveh primerih je bilo besedilo deklaracije manj odločno, saj sta deklaraciji za nično in nezakonito razglasili priključitev obeh držav k ZSSR in le napovedali prehodno obdobje, ki bo vodilo k dejanski samostojnosti in neodvisnosti.²⁵ Litva, Latvija in Estonija, ki so leta 1918 pridobile samostojnost in neodvisnost, so bile v začetku leta 1940 priključene k ZSSR in nato po koncu nemške

²⁰ Judt, *Povojna Evropa*, str. 759–761.

²¹ Izraz baltske republike uporabljam za tri nekdanje sovjetske republike in sicer: Sovjetsko socialistično republiko Litvo, Sovjetsko socialistično republiko Latvijo in Sovjetsko socialistično republiko Estonijo.

²² Lieven, *The Baltic Revolution*, str. 184.

²³ Nečak, Repe, *Oris sodobne obče in slovenske zgodovine*, str. 232.

²⁴ Lieven, *The Baltic Revolution*, str. 233–240.

²⁵ Prav tam, str. 242–244.

okupacije med letoma 1941 in 1945 ponovno integrirane v ZSSR. Sprejetje obeh deklaracij o samostojnosti tako v Latviji kot Estoniji so omogočili tudi glasovi ruske manjšine, saj brez njene podpore ni bilo mogoče zbrati potrebne dvotretjinske večine. Na volitvah v vrhovne sovjete obeh republik v začetku leta 1990 je namreč opozicija nastopala pod sloganom »Za našo in vašo svobodo«. ²⁶

Opisana politika nekdanje opozicije je nato že v tednih oziroma mesecih po razglasitvi deklaracij o samostojnosti prešla v svoje nasprotje, saj je med večinskim prebivalstvom, tako zaradi aktualnih kot preteklih pritiskov s strani takrat še obstoječe ZSSR, zavladalo protirusko razpoloženje. Seveda pa je bil prisoten tudi element strahu pred izgubo lastne narodne identitete, saj je bilo še leta 1945 prebivalstvo v vseh treh baltskih državah narodnostno povsem homogeno. Sledilo je povojno obdobje stalnega pritoka ruskih vojaških in ekonomskih priseljencev, ki pa so jih po letu 1990 pripadniki večinskih baltskih narodnosti in njihovi izvoljeni politični predstavniki vse bolj doživljali kot ilegalne priseljence. Večinsko prebivalstvo vseh treh baltskih držav je namreč v tem času povojno obdobje tudi »na glas« razumelo kot obdobje okupacije. ²⁷ Estonski zunanji minister v obdobju 1992-1994 Trivimi Velliste je ob tem celo izjavil, da ni rusko prebivalstvo v Estoniji nič drugega kot vojaška garnizija v civilni preobleki. ²⁸

Odnos vladajočih politikov vseh treh baltskih držav do ruske manjšine v prvem obdobju samostojnosti in neodvisnosti lahko razberemo iz zakonov o državljanstvu. Med obravnavanimi zakoni o državljanstvu izstopa predvsem tisti, ki ga je 5. decembra 1991 sprejela Litva, in ki nekako ne sodi v omenjeni kontekst nestrpnosti do ruske manjšine, saj avtomatično priznava litvansko državljanstvo vsem, ki so imeli pred 4. novembrom 1991 urejeno državljanstvo po zakonu iz časa ZSSR. ²⁹ Za razliko od litvanskega, tako estonski, ki je bil sprejet februarja 1992, kot latvijski zakon o državljanstvu, ki je bil sprejet šele leta 1994, državljanstvo avtomatično podeljujeta le tistim prebivalcem in njihovim potomcem, ki so bili že v obdobju pred letom 1940 državljani Estonije oziroma Latvije. Za ostale prebivalce pa predpisujeta zahteven postopek pridobitve državljanstva, ki med drugim vključuje preverjanje znanja uradnega jezika in zgodovine obeh držav. Z omenjenima zakonoma so tako v Latviji kot Estoniji onemogočili sodelovanje velikemu delu ruske manjšine na prvih volitvah v samostojni in neodvisni državi. ³⁰

Pripadniki ruske manjšine so na nevzdržnost razmer, v katerih so se po razpadu ZSSR znašli v Latviji in Estoniji, najbolj glasno opozorili julija 1993, ko so v dveh estonskih mestih z večinsko ruskim prebivalstvom Narva in Sillimäe izpeljali nelegalna referenduma in zahtevali avtonomijo. Kasneje so tako rezultati kot tudi samo dejstvo, da je do obeh referendumov sploh prišlo, preprosto utonili v pozabo in niso pomembneje vplivali na razvoj dogodkov, saj so estonske oblasti oba referenduma preprosto ignorirale. ³¹

Kljub poslabšanju položaja pripadnikov številčne ruske manjšine v Latviji in Estoniji po razpadu ZSSR ni prišlo do državljanske vojne, tako kot npr. na Hrvaškem in v BiH. Na začetku tega poglavja smo omenili tudi razpad ČSFR, ki je bila podobno kot ZSSR večetnična in federativna državna tvorba in ki je imela podobno kot ZSSR kar nekaj stičnih točk z nekdanjo SFRJ. Razpoloženje med volivci na Češkem v začetku devetdesetih let je bilo namreč zelo podoben tistemu v obeh severnih republikah nekdanje Jugoslavije, Sloveniji in Hrvaški. Čehi so si želeli svojo deželo naglo popeljati v »kapitalizem«, med-

26 Prav tam, str. 303.

27 Prav tam, str. 302-315.

28 Prav tam, str. 306.

29 *Republic of Lithuania Law on Citizenship.*

30 Lieven, *The Baltic Revolution*, str. 310.

31 Crampton, *Eastern Europe*, str. 425.

tem ko so bile spremembe, ki so vodile v smeri privatizacije, svobodnega trga in zmanjšanja državnega sektorja, mnogo manj privlačne za slovaške volivce. Ti so bili namreč za razliko od Čehov mnogo bolj odvisni od služb v neprofitnih socialističnih tovarnah in rudnikih. Bili so torej, podobno kot preostanek Jugoslavije, v veliki meri odvisni od proizvodnje v podjetjih, ki bi brez zaščitene trga le stežka preživela in za razliko od številnih podjetij na Češkem ter v Sloveniji in na Hrvaškem tudi mnogo težje pritegnila kapital iz tujine ali zasebne investitorje.

Zaradi ravnokar napisanega so številni Čehi, podobno kot Slovenci in Hrvati, na preostanek države gledali kot na obremenjujočo dediščino preteklosti. Na prvi pogled se sicer zdi, da ravnokar opisani razlogi niso bistveno pripomogli k razpadu ČSFR, saj so številni lokalni protagonisti razloge raje iskali v »vmitvi zgodovine« v obliki nacionalnega prepoda, ki je sledil ideološki praznini po padcu komunizma. Vendar nas podobnost z SFRJ v obeh ravnokar omenjenih segmentih vnovič opozarja na omejitve absolutnosti tovrstnih interpretacij. Seveda pa takšne interpretacije niso brez trdnih argumentov, saj lahko v obravnavanem času najdemo precej podobnosti med nastopi in ravnanjem srbskega in slovaškega voditelja Slobodana Miloševića in Vladimirja Mečiarja. Mečiar je tako konec leta 1991 in na začetku leta 1992, podobno kot Milošević že nekaj let prej, v ospredje svoje politike postavil ideje slovaškega nacionalizma. Šlo je za teme, za katere v mesecih pred tem ni kazal velikega zanimanja, nato pa je nenadoma začel med slovaškimi volivci nastopati s trditvami, da jih ogroža vse, od čeških načrtov privatizacije in madžarskega separatizma do možnega prehoda v »Evropo«. Pri tem pa naj ne bi bil ogrožen le standard Slovakov, temveč tudi njihov nacionalni obstoj.³²

Ne glede na omenjene stične točke med ČSFR in SFRJ so se Čehi in Slovaki, za razliko od jugoslovanskih narodov, razšli sporazumno in celo v prijateljskem vzdušju. Lahko torej zaključimo, da gre pri obeh zgoraj omenjenih razlagah vzrokov in povodov, ki so pripeljali do razpada SFRJ in krvavih državljanskih vojn, za pretirano poenostavljanje, saj je bil razpad SFRJ v številnih ozirih podoben razpadu ostalih bivših komunističnih federativnih držav in kot tak predvsem delo ljudi in ne usode. To pomeni, da odgovornost za vojne znotraj meja nekdanje SFRJ ne leži na ramenih politikov iz Bonna ali kakšne druge tuje prestolnice, temveč predvsem na ramenih vodilnih politikov in posledično volivcev v nekdanjih republikah SFRJ.³³

Na volitvah leta 1990 so Slovenci jasno začrtali smer politične tranzicije

Kot smo že omenili, je Slovenija na pot osamosvajanja in politične tranzicije formalno stopila s septembra 1989 sprejetimi amandmaji k slovenski ustavi. Spremembe, ki so jih omogočili ravnokar omenjeni amandmaji, so bile konec leta 1989 potrjene s sprejemom Zakona o političnem združevanju³⁴ in Zakona o volitvah v skupščine³⁵. Zakon o političnem združevanju je predpisal način uresničevanja svobode političnega združevanja in postopke ustanavljanja političnih organizacij, zakon o volitvah v skupščine pa je uvedel neposredne in tajne volitve. V začetku leta 1990 se je nato s preoblikovanjem opozicijskih zvez in družbenopolitičnih organizacij v klasične politične stranke dokončno oblikoval slovenski politični prostor.³⁶

³² Judt, *Povojna Evropa*, str. 753–758.

³³ Prav tam, str. 761.

³⁴ Zakon o političnem združevanju, *UL SRS*, 29. december 1989.

³⁵ Zakon o volitvah v skupščine, *UL SRS*, 29. december 1989.

³⁶ Repe, *Globalna slovenska pomlad*, str. 307–325.

V razmerah, ko so družbenopolitične organizacije »sestopale z oblasti« in se deklarativno podajale v enakovredno volilno tekmo z ostalimi strankami,³⁷ efektivno pa so še vedno imele v rokah vse vzvode oblasti, se je 8. januarja 1990 začela volilna tekma. Tega dne je predsednik Skupščine Socialistične Republike Slovenije Miran Potrč razpisal splošne volitve in volitve predsednika in članov predsedstva.³⁸ Volilna kampanja, ki je sledila v naslednjih mesecih, je kljub neizkušenosti vseh vpletenih s tovrstno dejavnostjo potekala brez večjih incidentov.³⁹

Prve večstrankarske volitve v Skupščino Republike Slovenije⁴⁰ so se vrstile skoraj čez ves mesec april leta 1990. Na volitvah je zmagala Demokratična opozicija Slovenije (Demos), ki je nedvomno dobila večino. Ni pa mogoče, kljub natančnemu pregledu vseh znanih seznamov o strankarski pripadnosti delegatov, njihovih predlagateljih in poznejših strankarskih opredelitvah, ugotoviti natančnega števila večinske koalicije in manjšinske opozicije. Različne ocene, od novinarskih do zgodovinskih, se gibljejo med 127 in 134 delegatov, ki naj bi jih imel Demos v tridomni 240-članski skupščini.⁴¹ Tri stranke, ki so izšle iz bivših družbenopolitičnih organizacij ZKS-Stranka demokratične preнове, ZSMS-Liberalna stranka in Socialistična zveza Slovenije-SZDL, so bile poražene in so to takoj priznale. Niso pa doživele tako hudega poraza, kot so ga doživele sorodne stranke v drugih socialističnih državah.⁴²

Volitve leta 1990 v Sloveniji so bile po mnenju pravnika Jureta Vidmarja mišljene kot prehodne volitve, saj so na volitvah izvoljeni delegati dobili mandat za sprejetje novega ustavnega in s tem tudi institucionalnega političnega ter gospodarskega sistema.⁴³ Omenjena pričakovanja so izvoljeni predstavniki ljudstva v naslednjih dveh letih tudi v veliki meri opravičili. Njihov največji dosežek pa je nedvomno sprejetje nove ustave 23. decembra 1991.⁴⁴ S tem je bila ob skoraj sočasnem mednarodnem priznanju smer politične tranzicije v grobem začrtana. Smer, ki je Slovenijo brez večjih pretresov v dobrem desetletju pripeljala do članstva v Evropski Uniji (EU) in zvezi Nato.

Slovenski proces približevanja EU se je začel leta 1993, ko sta Evropska unija in Slovenija sklenili sporazum o sodelovanju. Za članstvo v EU je Slovenija nato zaprosila leta 1996. Leta 1997 je Evropska komisija izrazila pozitivno mnenje k slovenski kandidaturi. Pogajanja za vstop Slovenije v EU so se začela leta 1998 in zaključila leta 2002. Pristopna pogodba med Slovenijo in EU je bila nato podpisana aprila 2003 v Atenah. Polnopravna članica EU je Slovenija postala 1. maja 2004 skupaj z še devetimi drugimi državami srednje in vzhodne Evrope,⁴⁵ 1. januarja 2007 pa je skupaj s še šestnajstimi članicami EU uvedla isto valuto, evro, in s tem še dodatno utrdila medsebojno sodelovanje.⁴⁶ Ob tem je Slovenija nekoliko zaostala za nekaterimi bivšimi komunističnimi državami le pri

37 V Slovenije je bilo pet družbeno političnih organizacij. Zveza komunistov Slovenije (ZKS), Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije (SZDLS) in Zveza socialistične mladine Slovenije (ZSMS) so se preoblikovale v politične stranke. Sindikati in Zveza združenj borcev Slovenije (ZZBS) pa se za ta korak niso odločili (Kardelj, *Politični sistem socialističnega samoupravljanja*).

38 Delo, 9. 1. 1990, str. 1.

39 Repe, *Globalna slovenska pomlad*, str. 321–322.

40 Besedilo imena je bilo spremenjeno iz Socialistična Republika Slovenija v Republika Slovenija na seji Skupščine Socialistične Republike Slovenije 7. 3. 1990, ko je bil sprejet ustavni amandma XCI (Amandma XCI, *UL SRS*, 16. marca 1990).

41 Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 143.

42 Prunk, *Demos*, str. 341–352.

43 Vidmar, *Democratic Transition*, str. 149.

44 Ustava Republike Slovenije, *UL RS*, 28. december 1991.

45 EU v Sloveniji. *Evropska komisija*.

46 Poročilo o uvedbi Evra v Sloveniji. *Evro - za vse nas*.

vklučevanju v zvezo Nato. Država članica je namreč postala s tem ko je v Washingtonu deponirala listino o pristopu k Severnoatlantski pogodbi pri depozitarju (ZDA), 29. marca 2004 pa so jo pri tem prehiteli Češka, Madžarska in Poljska, ki so postale države članice že leta 1999.⁴⁷

Volitve leta 1990 so Srbijo za dobro desetletje oddaljile od Evrope in sveta

V Srbiji je pred prvimi večstrankarskimi volitvami, 2. julija 1990, najprej potekal referendum, na katerem so se volivci odločali ali naj pride do večstrankarskih volitev pred sprejetjem nove ustave ali potem.⁴⁸ Na referendumu so se volivci z veliko večino odločili, da želijo najprej novo ustavo in šele nato večstrankarske volitve in dali s tem Miloševiću možnost, da oblikuje Srbijo povsem po svoji volji. 28. septembra 1990 je nato srbska skupščina potrdila novo ustavo, v kateri je še mogoče zaslediti nekaj členov, ki govorijo o odnosih med republiko in federacijo, vendar nam večina členov razodeva, da so imeli avtorji nove ustave v mislih predvsem Veliko Srbijo. Ustava je namreč med drugim razglašala pravico Beograda, da skrbi za tiste dele srbskega naroda, ki živijo zunaj republike, vendar znotraj meja SFRJ.⁴⁹

Prve večstrankarske volitve, ki so potekale 9. in 23. decembra 1990, so v Srbiji in Črni gori razpisali za vsemi ostalimi republikami. Rezultati teh volitev pa so še poglobili nasprotja znotraj SFRJ, saj so volivci v Srbiji podprli Miloševića in njegovo Socialistično stranko Srbije (SPS), v Črni gori pa Momirja Bulatovića in njegovo Zvezo komunistov Črne gore (ZKČG). Miloševićeva volilna zmaga v Srbiji ni bila tako čista kot bi si sam želel. V tednih pred volitvami sta namreč podporo med volivci hitro pridobivala Vuk Drašković, ki je januarja 1990 ustanovil monarhistično in pravoslavno obarvano Srbsko gibanje obnove (SPO) ter Vojislav Šešelj, nasilni vojvoda četniškega gibanja in takrat še član SPO. Vendar je Miloševiću in njegovi SPS s predrznimi manevri in na podlagi volilnega zakona, ki mu je bil pisan na kožo, vseeno uspelo pridobiti 194 od 250 sedežev v parlamentu.⁵⁰ Poleg tega je bil 9. decembra 1990 s 63 odstotki glasov že v prvem krogu izvoljen tudi za predsednika Srbije.⁵¹

9. marca 1991 je nato srbska opozicija pod vodstvom Draškovića in njegove SPO tudi zaradi suma volilnih malverzacij organizirala v Beogradu množične demonstracije proti »rdeči mafiji«. Demonstracije so se sprva začele kot miren protest proti Miloševićevemu medijskemu monopolu, nato pa so se tudi zaradi ostrega nastopa srbskih miličnikov kmalu sprevrgle v nasilne študentske proteste proti avanturistični in radikalni politiki srbskega predsednika. Omenjene proteste so srbske oblasti zadušile šele 14. marca s pomočjo tankov JLA. Ti protesti so prvič zamajali Miloševićev režim, vendar niso bistveno vplivali na kasnejši razvoj dogodkov. Milošević je namreč v dneh po demonstracijah še zaostрил svojo nacionalistično politiko in tako začasno na svojo stran pridobil tako Draškovića kot Šešlja. Vendar pa politična enotnost v Srbiji, do katere je prišlo ob začetku vojne na Hrvaškem, ni dolgo trajala.⁵²

V začetku leta 1992 se je v Srbiji oblikovala nova opozicija proti režimu Slobodana Miloševića, v kateri za razliko od prejšnje ni prevladoval nacionalizem. Nova opozicija se je začela oblikovati, ko je februarja 1992 Demokratična stranka (DS) začela zbirati

47 *Slovenija in Nato*.

48 Crampton, *The Balkans*, str. 240.

49 Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*, str. 406-407.

50 Prav tam, str. 410.

51 Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 244.

52 Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*, str. 412.

podpise pod peticijo, ki je zahtevala takojšen Miloševićev odstop in volitve v ustavodajno skupščino. DS je namreč zahtevala novo liberalno in demokratično ustavo. Poleg DS je peticijo podprlo tudi SPO in nekaj manjših strank, na koncu pa so zbrali 840.000 podpisov. Stranke ki so predlagale oziroma podprle zgoraj omenjeno peticijo, so nato skupaj s SPO, ob obletnici protestov leto poprej, 9. marca 1992, organizirale nove demonstracije. Demonstracij se je udeležilo 50.000 ljudi, kar so organizatorji označili kot velik uspeh in se 23. maja 1992 združili v Demokratično gibanje Srbije (DEPOS).⁵³ Poleg demokratične opozicije, združene v DEPOS, je leta 1992 začel ostro proti Miloševićevem režimu nastopati tudi Šešelj s svojo 23. februarja 1991 ustanovljeno Srbsko radikalno stranko (SRS) in s tem prevzel vlogo ultra nacionalistične opozicije proti režimu.⁵⁴

Prve razpoke znotraj združene opozicije DEPOS so se nato začele kazati že dva meseca po ustanovnem srečanju, ko so 29. junija 1992 izstopili prvi vidni člani.⁵⁵ Vseeno pa je DEPOS z enotno volilno listo nastopil na skupščinskih volitvah v Srbiji 20 decembra 1992, vendar je bil v času volitev zaradi številnih notranjih sporov že zelo oslavljen, tako da je postal po volitvah šele tretja najmočnejša politična skupina v Srbiji.⁵⁶ Več glasov je namreč dobila tako SPS kot SRS. Na skupščinskih volitvah decembra 1992 je Miloševićeva SPS izgubila absolutno večino, vendar je s podporo ultra nacionalistične Šešeljeve SRS nemoteno vladala naprej.⁵⁷ 20. decembra 1992 so bile v Srbiji tudi predsedniške volitve, na katerih je podobno kot pred dvema letoma zmagal Milošević, vendar tokrat z nekoliko manjšo podporo. Dobil je 53 odstotkov glasov, medtem ko jih je njegov protikandidat, zvezni predsednik vlade Milan Panić, dobil 32 odstotkov.⁵⁸

V času oblikovanja nove opozicije proti Miloševiću so spomladi 1992 tudi v Srbiji in Črni gori, v edinih republikah SFRJ, ki se nista osamosvojili, končno dojeli, da bivše skupne države ni več. 12. februarja 1992 so tako na srečanju srbskega in črnogorskega vodstva v Titogradu sprejeli glavne smernice oblikovanja nove skupne države, s katero so želeli rešiti tudi vprašanje nasledstva. V tem dokumentu je omenjena tudi možnost, da se novi skupni državi pridruži še kakšna od nekdanjih republik SFRJ.⁵⁹ 1. marca je nato sledil referendum v Črni gori, na katerem je ob 66 odstotni volilni udeležbi 96 odstotkov volivcev podprlo vstop suverene države Črne gore v novo skupno državo s Srbijo.⁶⁰ 27. aprila so nato v zvezni skupščini v Beogradu sprejeli ustavo tretje Jugoslavije ter na isti seji zvezne skupščine, ki so se ji v ta namen pridružile tudi delegacije srbske in črnogorske skupščine, razglasili ZRJ. Ob tem so ZRJ razglasili tudi za edino pravno naslednico SFRJ.⁶¹ 15. junija je bil nato za prvega predsednika tretje Jugoslavije oziroma ZRJ v zvezni skupščini izvoljen Dobrica Čosić.⁶² Nekaj tednov kasneje pa je ZRJ dobila tudi prvega predsednika zvezne vlade, enainšestdesetletnega milijarderja in izseljenca Milana Panića, ki je pred vrnitvijo v Združenih državah Amerike (ZDA) izjavil, da gre na piratsko ladjo, ki bo postala ladja miru, ko bo on kapitan.⁶³ Vendar pa njegova politična kariera v ZRJ ni trajala prav dolgo, saj se je moral po porazu na volitvah za predsednika Srbije, na katerih je nastopil kot Miloševićev protikandidat, posloviti od položaja predsednika zvezne vlade

53 Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 245.

54 Crampton, *The Balkans*, str. 279.

55 Večernje novice: DEPOS, *STA*.

56 Crampton, *The Balkans*, str. 280.

57 Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 210.

58 Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 247-248.

59 Marković, *Jugoslav Crisis*, str. 32-33.

60 Prav tam, str. 34.

61 Prav tam, str. 38.

62 Prav tam, str. 47.

63 Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 162-163.

že 29. decembra 1992, ko mu je zvezna skupščina izglasovala nezaupnico in zahtevala njegov odstop.⁶⁴

Kmalu se je pokazalo, da se nova država ZRJ ni rodila pod srečno zvezdo, saj je Varnostni svet OZN proti njej zaradi sodelovanja v vojni na Hrvaškem in v BiH 30. maja 1992 uvedel gospodarske sankcije, ki so vključevale vsakršno obliko trgovskih izmenjav, ukinile zračni promet z Beogradom in sleherni sodelovanje na športnem, kulturnem in znanstvenem področju. Resolucija OZN št. 757, ki so jo izglasovali istega dne, pa je ZRJ dejansko izobčila iz mednarodne skupnosti.⁶⁵ 22. septembra 1992 je nato Generalna skupščina OZN zavrnila zahtevo ZRJ, da ji avtomatično prizna sedež v OZN in ZRJ povabila, naj znova zaprosi za kandidaturo. S tem dejanjem Generalna skupščina ni priznala ZRJ kot pravne naslednice SFRJ. 16. novembra je nato Varnostni svet sprejel še strožje sankcije proti ZRJ.⁶⁶ Ob tem je Milošević v zanj tipično arogantnem nastopu sankcije pozdravil in izrazil mnenje, da bodo pozitivno vplivale na srbski narod ter okrepile njegove zmožnosti in inteligenco.⁶⁷

Sankcije, ki jih je maja 1992 uvedla OZN, sprva v ZRJ niso imele resnih posledic. Meje z Makedonijo in Albanijo pa tudi z Madžarsko in Romunijo so ostale močno prepuštno, s čimer je ZRJ postala raj za tihotapce vseh vrst. Ravnokar opisane razmere, v katerih se je bohotila ilegalna dejavnost, so nato tudi zaradi popustljivega odnosa mednarodne skupnosti trajale do konca leta 1992. Na začetku leta 1993 pa so se razmere v ZRJ nenadoma spremenile, življenjska raven prebivalstva je strmo padla, hiperinflacija pa je dosegla rekordne številke.⁶⁸ Na začetku leta 1993 je nato Milošević ob soočenju z gospodarsko katastrofo dojel, da se ni mogoče spopasti z vsem svetom in da je treba najti kompromisno rešitev za bosansko krizo.⁶⁹ Medtem pa se je ZRJ v drugi polovici leta 1993 vse bolj pogrezala v kaos kriminala in uboštva, ki je dosegel vrh z odločitvijo oblasti o racionalizaciji kruha in mleka ter ostalih osnovnih življenjskih dobrin.⁷⁰

V začetku leta 1994 je postalo jasno, da ZRJ vojaškega napora v BiH in na Hrvaškem ter mednarodnih sankcij ne bo mogla zdržati v nedogled. Po nekaterih ocenah je ZRJ leta 1993 v podporo Srbom na Hrvaškem in v BiH namenila od 25 do 35 odstotkov svojega BDP, poleg tega pa je zaradi sankcij med leti 1992 in 1994 utrpela tudi okoli 45 milijard dolarjev škode, kar pomeni, da je bila država na robu razsula. Hkrati je življenjska raven prebivalstva zdrknila z evropske na raven, ki je bila nižja od tiste v Bangladešu, saj povprečni mesečni dohodek ni presegal 20 nemških mark. V tem času je tudi inflacija dosegla rekordne številke, ki jo je v preteklosti prekašala le inflacija v Nemčiji za časa Weimarske republike.⁷¹

V takih razmerah je tudi Milošević doumel, da za ohranitev oblasti ne bo več dovolj le neskončno razpihovanje nacionalnih čustev, temveč da bo treba nekaj narediti tudi na gospodarskem področju. V poskusu, da bi gospodarstvo izvlekel iz obupnega položaja, je 3. marca 1994 za guvernerja Narodne banke Jugoslavije (NBJ) imenoval nekdanjega sodelavca Svetovne banke, oseminsedemdesetletnega Dragoslava Avramovića.⁷² Avramović je skupaj z še sedemdesetimi ekonomskimi strokovnjaki zasnoval nov ekonomski program, ki je v ZRJ stopil v veljavo že 24. januarja 1994 in ki se je zgledoval po

64 Prav tam, str. 210.

65 Prav tam, str. 158–159.

66 Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 246.

67 Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 160–161.

68 Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 250.

69 Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 241.

70 Prav tam, str. 238.

71 Prav tam, str. 319.

72 Guverner je mrtev, *STA*.

Markovičevem iz leta 1989. Z novim ekonomskim programom mu je v kratkem uspelo obrzdati inflacijo, ki je januarja 1994 dosegla že 313.563.558 odstotkov, vendar je njegov gospodarski čudež za trajnejši uspeh potreboval mir in čimprejšnjo odpravo sankcij.⁷³

Milošević je leta 1994 tudi dojel, da njegovega načrta Velike Srbije, ki ga je začel uredničevati leta 1991 z vojno na Hrvaškem, ni več mogoče uresničiti.⁷⁴ Na to kaže njegovo ravnanje, potem ko je skupščina Republike Srbske (RS) na Palah 3. avgusta 1994 zavrnila mirovni načrt Kontaktne skupine⁷⁵. Najprej je v dramatičnem govoru na vseh treh kanalih jugoslovanske televizije označil poglavitne predstavnike režima RS za vojne dobičkarje in sovražnike miru, ki je v interesu vseh Srbov. Naslednjega dne, 4. avgusta, pa je zvezna vlada zaprla meje med ZRJ in RS za vse, razen za hrano, zdravila in obleko.⁷⁶ Ti ukrepi, ki so močno prizadeli Srbe v RS, so v ZRJ povzročili kar nekaj negotovanja, pa ne samo med nacionalistično usmerjenimi politikami, temveč tudi med predstavniki združene opozicije DEPOS, kot sta bila Zoran Đinđić in Vojislav Koštunica. Proti tem ugovorom je odločno nastopila Miloševićeva žena Mira Marković, ki je od leta 1990 delovala v skrajno levičarskem Gibanju za Jugoslavijo. Leta 1994 pa je, potem ko je prevzela vodilno vlogo v gibanju, zbrala okoli sebe koalicijo 23 levih strank, ki so jo poimenovali Jugoslovanska združena levica (JUL).⁷⁷

Zvezna vlada je nato v želji, da bi mednarodno skupnost prepričala o resnosti 4. avgusta 1994 razglašene blokade, v ZRJ povabila 135 skandinavskih inšpektorjev, ki naj bi nadzorovali mejo med ZRJ in RS. Prvi mednarodni opazovalci so na mejo prispeli 16. septembra.⁷⁸ To odločitev je Kontaktna skupina sprejela kot dokaz, da v Beogradu tokrat mislijo resno in Varnostni svet obvestila, da se zapora meje dejansko izvaja. Varnostni svet je nato na podlagi omenjenega obvestila 24. septembra 1994 sprejel resolucijo št. 943, ki je v prvem koraku le začasno in sicer za obdobje stotih dni odpravila nekaj sankcij proti ZRJ. Šlo je za mednarodni letalski promet, pa tudi za kulturne in športne stike, kar je ZRJ rešilo iz boleče in ponižujoče osame.⁷⁹ Srbski mediji so bili naslednjega dne enotnega mnenja, da predstavlja resolucija št. 943 začetek konca mednarodnih sankcij in ob tem razglašali, da je svet končno spregledal napako, ki jo je zagrešil maja 1992.⁸⁰

Omenjeni mediji se v prvem delu svojih trditev niso motili, saj je Varnostni svet po preteku stotih dni, 12. januarja 1995, z resolucijo št. 970 podaljšal omilitev sankcij zoper ZRJ, sprejetih z resolucijo št. 943.⁸¹ Ob tem se je mednarodna skupnost ves čas zavedala, da dejansko zapora meje med ZRJ in RS ni bila izvedena. Meja je namreč ostala prepustna, tako za dobavo vojaške opreme in nafte kot tudi za srbske paravojaške skupine. Mednarodni nadzor meje se je kmalu spremenil v farso, saj skandinavski inšpektorji niso bili nameščeni na vseh mejnih prehodih. Poleg tega pa brez dovoljenja srbskih carinikov še vseh tovornjakov, ki so peljali mimo, niso smeli pregledati. Mednarodna skupnost je vse to spregledala tudi zaradi dejstva, da preklicane sankcije niso bile gospodarske narave in kot take niso koristile gospodarstvu ZRJ.⁸²

73 Marković, *Yugoslav Crisis*, str. 115.

74 Bideleux, Jeffries, *The Balkans*, str. 253.

75 Šlo je za skupino v kateri so sodelovale le ZDA, Rusija, Velika Britanija, Francija in Nemčija. S tem so, v želji, da bi prišli do enostavnejšega in hitrejšega mehanizma odločanja, iz pogajalskega procesa izločili EU in OZN.

76 Marković, *Yugoslav Crisis*, str. 141–142.

77 Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991–2001*, str. 341–342.

78 Prvi mednarodni opazovalci, *STA*.

79 Marković, *Yugoslav Crisis*, str. 151.

80 Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991–2001*, str. 350.

81 Marković, *Yugoslav Crisis*, str. 166–167.

82 Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991–2001*, str. 358.

Miloševićeva pripravljenost na dialog zaradi želje po odpravi sankcij ni popustila tudi v letu 1995. V tem obdobju je do podpisa Daytonskega sporazuma izrabil vsako priložnost, ki se mu je ponudila, da se mednarodni skupnosti predstavi kot človek miru. 18. maja 1995 sta Milošević in Robert Frasure, ki se je kot predstavnik ZDA pogajal v imenu Kontaktne skupine, v Beogradu celo dosegla sporazum, ki je predvideval, da bo prvi, v zameno za začasno odpravo vseh sankcij proti ZRJ, resno pritisnil na bosanske Srbe in jih skušal prepričati naj sprejmejo načrt Kontaktne skupine.⁸³ V skladu s svojo novo politiko se je Milošević kot vodja srbske delegacije tudi udeležil mirovnih pogajanj v Daytonu in po podpisu mirovnega sporazuma 21. novembra 1995 na tajnem srečanju v bližini Beograda prisilil Karadžića, da je sprejel Daytonski sporazum.⁸⁴ Po podpisu sporazuma so mediji v ZRJ trdili, da je BIH še vedno razdeljena, ter da gre za širitev Srbije in sijajno zmago Miloševića. Dejansko pa je sporazum dokončno potrdil načelo o nedotakljivosti avnojskih meja znotraj nekdanje SFRJ in pokopal sanje o Veliki Srbiji, v zameno pa ponujal ZRJ le postopno ukinitvev gospodarskih in diplomatskih sankcij.⁸⁵

V začetku oktobra 1996 je po štirih letih in štirih mesecih Varnostni svet OZN končno odpravil sankcije proti ZRJ. Vendar ne čisto vseh, ohranil je tako imenovani zunanji zid, kar je ZRJ preprečevalo, da bi postala članica mednarodnih organizacij, kot so OZN, Svetovna banka in Mednarodni monetarni sklad, s tem pa tudi, da bi dobila posojila omejenih ustanov. Ob tem je vodilni srbski dnevnik *Politika* na prvi strani objavil posebno izjavo Slobodana Miloševića, v kateri je ljudstvu sporočal, da je država premagala najtežje obdobje v novejši zgodovini in da jo v prihodnosti čakajo stabilen mir ter gospodarski in družbeni razvoj.⁸⁶

Po podpisu Daytonskega sporazuma je v ZRJ oziroma natančneje v Srbiji kmalu izbruhnila huda notranjepolitična kriza, ki je resno zamajala Miloševićevo oblast. Demokratična opozicija je namreč pred lokalnimi in zveznimi volitvami, ki so potekale 3. in 17. novembra 1996, ponovno združila moči in oblikovala koalicijo Zajedno. Sporazum o oblikovanju koalicije Zajedno je 2. septembra 1996 podpisala Đinđićeva DS, Draškovićev SPO in Državljanska zveza Srbije (GSS) Vesne Pešić. Na zveznih volitvah 3. novembra koalicija Zajedno ni dosegla posebej spodbudnega rezultata, saj je dobila trikrat manj glasov kot Miloševićeva SPS.⁸⁷ Povsem drugače pa so se razpletle lokalne volitve v Srbiji, ki so za razliko od zveznih potekale v dveh krogih, 3. in 17. novembra, in na katerih je koalicija Zajedno presenetljivo zmagala v Beogradu, Nišu, Novem Sadu, Kragujevcu in v še nekaj večjih mestih po vsej Srbiji. Miloševićeva SPS volilnega poraza ni hotela priznati. Posebej napeto pa je bilo v Nišu, ki je do tedaj veljal za volilno bazo SPS in kjer so bili rezultati volitev tudi najbolj tesni. V tem mestu je na dan drugega kroga volitev prišlo do številnih očitnih volilnih malverzacij v korist SPS, poleg tega je nekaj mandatov, ki so že v prvem krogu pripadli koaliciji Zajedno, po drugem krogu čudežno dobila SPS. Dva dni po volitvah pa je srbska oblast stopila še korak dlje in zaradi številnih nepravilnosti razglasila volitve za neveljavne. Vse to je po vsej Srbiji sprožilo množične demonstracije, ki so se začele 19. novembra 1996, ko se je v Beogradu zbralo več kot 50.000 ljudi. Hkrati so demonstracije potekale tudi po vseh ostalih večjih mestih v Srbiji, protestniki pa so zahtevali, da vladajoča SPS prizna rezultate lokalnih volitev in poraz.⁸⁸

Demonstracije, ki so potekale skozi vso zimo 1996, so vrh dosegle 15. decembra

83 Prav tam, str. 386.

84 Prav tam, str. 455.

85 Prav tam, str. 452.

86 *Delo*, 3. 10. 1996, str. 6.

87 Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 255.

88 The contemporary political history, *World History Archives*.

1996, ko je v Beogradu protestiralo četrto milijona ljudi. 3. januarja 1997 je na stran demonstrantov stopila tudi Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), ki je pozvala Miloševića naj prizna rezultate volitev. Neodvisna preiskava OVSE je namreč potrdila zmago opozicije, ki je v času demonstracij trdila, da je dobila večino v petnajstih od osemnajst največjih mest v Srbiji. Milošević je končno popustil 11. februarja in priznal volilni poraz ter koaliciji Zajedno prepustil oblast v Beogradu in še trinajstih večjih mestih po vsej Srbiji. V tistem trenutku se je zdelo, da je z Miloševićevo absolutno oblastjo v Srbiji nepreklicno konec. Vendar je razplet dogodkov v naslednjih mesecih pokazal, da demokratična opozicija zbrana v koaliciji Zajedno ni sposobna delati skupaj, saj so se prve razpoke znotraj koalicije pokazale že v času največjega zmagoslavja konec februarja 1997. Dokončno pa je koalicija Zajedno razpadla 15. julija, ko njeni poslanci v zvezni skupščini niso mogli izbrati skupnega kandidata za predsednika ZRJ.⁸⁹

V začetku poletja 1997 je bil Milošević soočen z novim problemom. Počasi se mu je iztekal že drugi mandat na mestu predsednika Srbije, ustava pa mu je preprečevala kandidirati še v tretje. Zato se je odločil, da bo postal predsednik ZRJ. Ker pa je imel le-ta zelo malo pooblastil, je zvezna skupščina junija 1997 spremenila ustavo in bistveno povečala moč in vpliv zveznega predsednika. Zvezna skupščina je mesec dni kasneje, 15. julija 1997, Miloševića skoraj brez glasu proti izvolila za predsednika ZRJ. To je bil jasen znak, da se je Milošević po nemirih zimi znova utrdil na oblasti.⁹⁰ Njegov položaj pa se je še okrepil po volitvah v srbsko skupščino 21. septembra 1997, ki sta jih DS in GSS bojkotirali. Na teh volitvah je zmagala koalicija med SPS, JUL in Novo demokracijo (ND), ki je dobila 110 od 250 sedežev v skupščini.⁹¹ Koaliciji med SPS, JUL in ND se je nato pridružila še SRS in 24. marca 1998 je bila oblikovana nova vlada, ki je imela v skupščini dvotretjinsko večino.⁹²

Vmes je leta 1997 prišlo do izbruha nasilja na Kosovu, ki je bil posledica agresivnejše politike Albancev. Ti so namreč po priznanju ZRJ s strani EU, do katerega je prišlo junija 1996, opustili politiko pasivnega odpora. EU namreč priznanja ZRJ ni pogojevala z obnovitvijo kosovske avtonomije, temveč je ob priznanju le zatrdila, da bo morebitno izboljšanje mednarodnega položaja ZRJ odvisno od njene konstruktivne politike do albanske manjšine. S tem je v ospredje albanske politike stopila Osvobodilna vojska Kosova (OVK), ki je leta 1997 izvedla 14 atentatov, katerih tarča so bili Srbi ali domači izdajalci.⁹³ Varnostna situacija na Kosovu se je nato v naslednjih dveh letih samo še poslabševala, saj je Miloševićev režim na porast nasilja odgovoril z železno pestjo. Med 28. aprilom in 1. marcem 1998 so posebne policijske enote srbskega notranjega ministrstva v okolici Drenice na Kosovu, kjer je OVK organizirala osvobojeno ozemlje, uprizorile pravi pokol ter ubile 28 ljudi.⁹⁴

Na porast nasilja na Kosovu so najprej odgovorile države Kontaktne skupine, ki so se 9. marca 1998 odločile, da proti ZRJ ponovno uvedejo gospodarske sankcije. Sankcije so nato stopile v veljavo 9. junija.⁹⁵ Varnostni svet OZN pa je ukrepal 31. marca 1998 z resolucijo št. 1160, v kateri je vpeljal embargo nad uvoz orožja v ZRJ in obsodil nasilje vladnih enot ter teroristična dejanja OVK.⁹⁶ 23. septembra je sledila resolucija št. 1199, v kateri je Varnostni svet obtožil srbske policijske in vojaške sile, da so povzročile humani-

⁸⁹ Crampton, *The Balkans*, str. 278.

⁹⁰ Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 258.

⁹¹ Prav tam, str. 259.

⁹² Prav tam, str. 260.

⁹³ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 466.

⁹⁴ Prav tam, str. 470-471.

⁹⁵ Sanctions Against the Federal Republic of Yugoslavia, *Balkans Briefing*.

⁹⁶ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 472.

tarno katastrofo in od Miloševića zahteval, da umakne in kaznuje specialce, ki so se znašali nad civilnim prebivalstvom.⁹⁷ V prvih dneh oktobra pa se je pokazalo, da Milošević ni upošteval določb resolucije št. 1199 in odpoklical specialnih enot, kar je pripeljalo do novih pokolov. Zato je Varnostni svet 24. oktobra sprejel resolucijo št. 1203, v kateri je prvič jasno omenil možnost posega sil NATA. Istega dne sta Beograd obiskala tudi ameriški general Wesley Clark in nemški general Klaus Naumann, ki sta Miloševiću zagrozila z letalskimi napadi, če v treh dneh ne bo prišlo do umika. Milošević je nato 27. oktobra, le nekaj ur pred iztekom ultimata umaknil 4000 specialcev iz Prištine, ostale vojaške enote pa nakopičil v kosovskih vojašnicah.⁹⁸

V začetku leta 1999 so se razmere na Kosovu še poslabšale, saj je že 15. januarja 1999 prišlo do novega pokola, ki so ga izvedli policijski specialci in se tako maščevali za smrt treh kolegov. Specialci so po tri dnevem topniškem obstreljevanju zasedli vas Račak in ubili 45 ljudi.⁹⁹ Mednarodna skupnost je nato obe strani prisilila, da sta se srečali v Rambouilletu, kjer so se 6. februarja 1999 začela pogajanja med delegacijama ZRJ in kosovskih Albancev. Na teh pogajanjih so predstavniki držav Kontaktne skupine zgoraj omenjenima delegacijama ponudili v podpis načrt za rešitev kosovske krize in ob tem jasno povedali, da glavne točke tega načrta niso predmet razprave. Načrt je predvideval takojšno prekinitev ognja in prehodno obdobje treh let, med katerim naj bi Kosovo sicer ostalo pod jugoslovansko oblastjo, a naj bi bilo v resnici pod zaščito zveze NATO, ki naj bi Albancem zagotovila samoupravo, Srbom in drugim manjšinam pa dala trdna jamstva glede njihove varnosti. Ob koncu tega obdobja naj bi sklicali mednarodno konferenco, ki bi odločila kakšen bo dokončen status pokrajine. Pogajanja so trajala do 23. februarja, ko so kosovski Albanci predlog sprejeli, Srbi pa so ga, kljub grožnjam z letalskimi napadi zveze NATO, zavrnili.¹⁰⁰

Ker so mirovni pogovori doživeli polom, se je OVSE 19. marca 1999 odločila umakniti svoje opazovalce, ki so na Kosovo prišli novembra 1998, saj bi sicer lahko postali srbski talci. Takoj po odhodu opazovalcev OVSE se je Milošević odločil pospešiti napade na OVK in civilno prebivalstvo. V prvih štirih dneh ofenzive so njegove čete z območja Kosovske Mitrovice, Prizrena, Djakovice in Peći izgnale kar 20.000 ljudi in za njimi sistematično požigale njihove domove. Ob tem so redne in paravojaške enote, kot že pred tem na Hrvaškem in v BiH, na široko morale, posiljevale in plenile ter s tem skušale prestrašiti prebivalstvo in ga prisiliti v beg.¹⁰¹

Letalski napadi zveze NATO, do katerih je prišlo zaradi ravnokar opisanega nasilja nad Albanci na Kosovu 24. marca 1999,¹⁰² so Miloševićevo oblast v ZRJ še bolj utrdili. Državo so namreč preplavila patriotska čustva, ki so povsem utišala demokratično opozicijo in onemogočila vsako kritiko oblasti. Napadi zveze NATO na ZRJ so se vrstili naslednjih 79 dni vse do 10. junija 1999.¹⁰³ Po koncu napadov je Milošević, ki je med napadi povsem poniknil iz javnega življenja, v televizijskem nastopu nagovoril ljudstvo in mu, kot Sadam Husein po Zalivski vojni, čestital za doseženi mir. Srbi, je dejal, so herojski narod, saj so se drznili upreti Severnoatlantskemu zavezništvu. Ob tem je konec napadov označil za slavno zmago, ki je zahtevala le 426 življenj med vojaki in 114 med miličniki. Niti z besedo pa ni omenil žrtev med civilnim prebivalstvom, ki so bile precej večje, saj

⁹⁷ Prav tam, str. 483.

⁹⁸ Prav tam, str. 486.

⁹⁹ Prav tam, str. 490.

¹⁰⁰ Prav tam, str. 496–501.

¹⁰¹ Prav tam, str. 505.

¹⁰² Prav tam, str. 510.

¹⁰³ Prav tam, str. 543.

je umrlo okoli 500 ljudi, 8000 pa je bilo ranjenih. Poleg tega je pozabil tudi na materialno škodo, ki je po prvih ocenah znašala 40 milijard dolarjev, in je bila večja od tiste, ki jo je Srbija utrpela med drugo svetovno vojno.¹⁰⁴

V času napadov zveze NATO je 27. maja 1999 Mednarodno sodišče za vojne zločine na ozemlju Jugoslavije v Haagu vložilo obtožnico proti jugoslovanskemu predsedniku Miloševiću. To je bila prva obtožnica za vojne zločine proti kakemu šefu države, ki je bil še na oblasti. Poleg Miloševića so bili vojnih zločinov obtoženi še srbski predsednik Milan Milutinović, podpredsednik jugoslovanske vlade Nikola Šainović, načelnik generalštaba Dragoljub Ojdanić in srbski notranji minister Vlajko Stojiljković,¹⁰⁵ Washington pa je junija 1999 za Miloševićem in drugimi vojnimi zločinci iz njegovega kroga razpisal tiralico v višini petih milijonov dolarjev. Kljub vsemu je ostala oblast v ZRJ tudi po napadih zveze NATO trdno v rokah Miloševića. V ZRJ je sicer prišlo do nekaj kritik in manjših protestov na njegov račun, a ne zato, ker je vojno sprožil, temveč, zato ker jo je izgubil.¹⁰⁶

Miloševićeva oblast v ZRJ se je nato začela majati šele leta 2000. Predsednik SPO Drašković je namreč 3. oktobra 1999 le po naključju preživel prometno nesrečo, v kateri so umrli njegov svak in dva telesna stražarja. Ker je bil prepričan, da je šlo za atentat je zaostрил svoj odnos do režima in se začel dogovarjati z ostalimi opozicijskimi skupinami. 10. januarja 2000 je 17 opozicijskih strank objavilo skupno odločitev, da bodo od marca 2000 dalje začele organizirati demonstracije po vsej državi, na katerih bodo zahtevale predčasne volitve in Miloševićev odstop.¹⁰⁷ Opozicija je nato spomladi 2000 uresničila svoje napovedi in organizirala več demonstracij, ki so svoj vrh dosegle 14. aprila, ko se je v Beogradu zbralo več kot 100.000 protestnikov, in 15. maja, ko je prišlo do demonstracij tako v Beogradu kot Novem Sadu in Nišu.¹⁰⁸ 15. junija je nato prišlo do ponovnega poskusa atentata na Draškovića, ki je bil v napadu lažje ranjen. Drašković je tudi za ta napad obtožil Miloševića, vendar je napad hkrati pripeljal do razkola med SPO in ostalo demokratično opozicijo, ki po Draškovićevem mnenju ni dovolj jasno obsodila poskus atentata nanj.¹⁰⁹

Miloševića pa obnovljena dejavnost opozicije ni posebej vznemirjala, saj je v tem času koval načrte glede svoje prihodnosti na čelu države. 6. julija 2000 je tako, leto dni pred iztekom svojega štiri letnega mandata na mestu predsednika ZRJ, ki ga po ustavi ni bilo mogoče ponoviti, prisilil zvezno skupščino, da je ponovno spremenila ustavo. Tega dne je bil sprejet amandma k ustavi, po katerem predsednika ZRJ ni več volila zvezna skupščina, temveč volivci na direktnih volitvah, kar je Miloševiću omogočalo ponovno kandidaturo. Milošević je nato za 24. septembra razpisal zvezne skupščinske in predsedniške volitve.¹¹⁰

Ta poteza je spodbudila demokratično opozicijo, ki je bila soočena z možnostjo podaljšanja Miloševićeve oblasti še za naslednjih osem let, da se je ponovno začela združevati. 6. in 7. avgusta 2000 se je 16 opozicijskih strank zbralo na dvodnevem srečanju, na katerem so s podporo Pravoslavne cerkve ter ob sodelovanju študentov, od maja 1999 naprej zbranih v gibanju Otpor,¹¹¹ ustanovili Demokratično opozicijo Srbije (DOS). Na zgoraj omenjenem srečanju je 15 opozicijskih strank izbralo Vojislava Koštunico, pred-

¹⁰⁴ Prav tam, str. 544.

¹⁰⁵ Milošević obtožen, 24UR.COM.

¹⁰⁶ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 550.

¹⁰⁷ Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 265.

¹⁰⁸ Crampton, *The Balkans*, str. 280.

¹⁰⁹ Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 264–265.

¹¹⁰ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 560.

¹¹¹ Crampton, *The Balkans*, str. 280.

sednika desno sredinske Demokratske stranke Srbije (DSS), za skupnega kandidata na bližnjih predsedniških volitvah. Za sodelovanje v DOS se v tistem trenutku ni odločila Draškovičeva SPO, ki je že na srečanju opozicijskih strank 6. in 7. avgusta razglasila beograjskega župana Vojislava Mihajloviča za svojega kandidata na predsedniških volitvah. 24. avgusta pa je SPO objavila tudi svojo volilno listo za zvezne skupščinske volitve in se tako dokončno odločila, da z DOS ne bo sodelovala.¹¹²

Sledila je predvolilna kampanja, v katero se je vključila tudi mednarodna skupnost. Predsednik ZDA Clinton je 16. septembra 2000 izjavil, da bodo ZDA v primeru volilne zmage DOS preklicale sankcije. Ob tem je razvoj dogodkov jasno pokazal, kdo je glavni favorit za zmago na predsedniških volitvah, saj se je na zadnjem predvolilnem zborovanju Koštunice 20. septembra v Beogradu zbralo kar 150.000 ljudi, medtem ko je prišlo 21. septembra na podobno zborovanje v podporo Miloševiću le 15.000 ljudi.¹¹³ Vseeno pa si v zadnjih dneh pred volitvami nihče ni upal jasno napovedati zmagovalca, saj so ljudi izkušnje iz prejšnjih let naučile, da v ZRJ ni v ospredju tajno glasovanje, temveč tajno preštevanje glasov.¹¹⁴ Poleg tega je v televizijskem intervjuju 21. septembra predsednik vlade ZRJ Bulatović izjavil, da v skladu z ustavo mandata predsednika ZRJ ni mogoče skrajšati, kar je pomenilo, da namerava Milošević ostati na mestu predsednika ZRJ vse do sredine leta 2001, tudi v primeru poraza na volitvah.¹¹⁵

Volitev 24. septembra 2000 se je udeležilo le 58 odstotkov volilnih upravičencev, vendar dovolj, da ni bilo mogoče razveljaviti predsedniških volitev, za veljavnost katerih je ustava zahtevala vsaj 50 odstotno volilno udeležbo. Na predsedniških volitvah je zmagal Koštunica, ki je dobil približno polovico glasov.¹¹⁶ V DOS so trdili, da je dobil Koštunica 53 odstotkov glasov, Milošević pa 35 odstotkov. Ob tem je bila na zveznih skupščinskih volitvah, skupaj z zavezniškima strankama JUL in SRS, poražena tudi Miloševićeva SPS. Skupaj so namreč dobili deset sedežev manj kot DOS.¹¹⁷ Milošević se z volilnim rezultatom ni hotel sprijazniti in je na vsak način poskušal ostati na oblasti. Najprej je poskusil z zahtevo po novem preverjanju volilnega izida, do katerega naj bi prišlo 8. oktobra, češ da ne on ne njegov tekmelec nista dosegla zadostnega števila glasov.¹¹⁸ Predstavnike njegove SPS so trdili, da je dobil Koštunica le okoli 45 odstotkov glasov, medtem ko so bili v JUL Miloševićeve žene Mirjane celo prepričani, da je bil Milošević zmagovalec prvega kroga volitev.¹¹⁹

Sledile so demonstracije proti Miloševiću, ki so se začele s stavko rudarjev v Koluvari južno od Beograda že 29. septembra 2000, in se nato kmalu razširile po vsej državi. Zjutraj 5. oktobra je nato Ustavno sodišče, sestavljeno iz Miloševićevih pristašev, razveljavilo volitve, kar je povzročilo množične demonstracije, na katerih se je v Beogradu zbralo skoraj milijon protestnikov. Ti so kmalu vdrli v stavbo zvezne skupščine in jo poskušali zažgati ter v še nekatera vladna poslopja v Beogradu, vključno s stavbo RTV Srbije. Policija je sprva poskušala množico protestnikov razgnati, a se ji je tekom dneva tudi sama pridružila. »Buldožerske revolucije«, kot so poimenovali demonstracije tega dne, je bilo konec v nekaj urah, zahtevala pa je le dve smrtni žrtvi. Sredi dneva je zvezna ustavna komisija, ki je pod Miloševićevim pritiskom dolgo oklevala z objavo volilnih rezultatov, Koštunico razglasila za zmagovalca predsedniških volitev in s tem potrdila

¹¹² Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 267–268.

¹¹³ Prav tam, str. 269.

¹¹⁴ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 560.

¹¹⁵ Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 269.

¹¹⁶ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 560.

¹¹⁷ Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 270–271.

¹¹⁸ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 561.

¹¹⁹ Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 271.

razvoj dogodkov, ki ga je izsilila množica. Ob tem je Milošević vse do zadnjega računal na poseg vojske, vendar mu je poveljnik generalštaba Nebojša Pavković odrekel poslušnost in ga s tem prisilil k odstopu. 6. oktobra 2000 je nato Milošević odstopil s položaja predsednika ZRJ in v govoru na televiziji priznal poraz ter naznanil, da se bo odtlej bolj posvetil družini.¹²⁰

Kljub Miloševićevemu odstopu in zmagi DOS na zvezni ravni je SPS poskušala ohraniti oblast v Srbiji ter 11. oktobra 2000 razglasila, da namerava vladati Srbiji vse do septembra 2001, ko naj bi srbski skupščini potekel mandat. Vendar je pod pritiskom novega predsednika Koštunice in nezadovoljnih množic 16. oktobra popustila. Tega dne je bil dosežen dogovor o predčasnih volitvah v srbsko skupščino in o delitvi oblasti med SPS in DOS v obdobju do omenjenih volitev.¹²¹ DOS je nato 23. decembra na predčasnih volitvah v srbsko skupščino še izboljšala svoje rezultate s septembrskih zveznih volitev in si zagotovila skoraj dve tretjini vseh mest v skupščini. Predsednik nove srbske vlade pa je 25. januarja 2001 postal Đinđić, ki je v nastopnem govoru obljubil, da se bo zavzemal za vladavino prava in ekonomsko liberalizacijo.¹²²

Zmaga DOS na zveznih volitvah septembra 2000 je skupaj z Miloševićevim odstopom prinesla veliko spremembo v mednarodnem položaju ZRJ, saj je v mesecu po padcu Miloševićevega režima Beograd obiskalo kar štirideset uglednih državnikov. Poleg tega je bila ZRJ 2. novembra ponovno sprejeta v OZN¹²³ ter dober teden dni kasneje, 10. novembra, še v OVSE.¹²⁴ Sredi novembra so se začeli pogovori med Mednarodnim monetarnim skladom in novo oblastjo, kako podpreti gospodarstvo v ZRJ, ki je bilo v katastrofalnem stanju, ter pogajanja za vstop ZRJ v Svetovno banko.¹²⁵ To pa niso bile edine dobre novice, ki so v tem času doletele državljane ZRJ. 12. oktobra je ameriški predsednik Bill Clinton odpravil naftni embargo in prepoved letalskih povezav z ZRJ. Clinton je ob tem State Departmentu in ministrstvu za finance naložil še takojšnji sprejem ukrepov za odpravo ostalih trgovinskih in finančnih sankcij proti ZRJ.¹²⁶ Ostale države so nato začele druga za drugo postopoma ukinjati gospodarske in druge sankcije proti ZRJ, dokler ni na koncu ostal le še embargo na orožje, ki je bil odpravljen v prvih dneh septembra 2001.¹²⁷

Konec leta 2000 so v ZRJ postajale vse bolj aktualne zahteve glavne tožilke haaškega sodišča Carle del Ponte glede Miloševićeve aretacije. Koštunica je pod njenim pritiskom sicer že 6. novembra privolil, da haaško sodišče odpre v Beogradu svoj urad, v katerem se bodo preiskovalci lahko pogovarjali z žrtvami in pričami zločinov na Kosovu, Hrvaškem in v BiH,¹²⁸ vendar ni pozabil, da je opozicija v kritičnih dneh oktobrske krize Miloševiću poslala sporočilo, v katerem mu je zagotavljala osebno varnost. Vprašanje Miloševićeve usode je naslednjega leta pripeljalo do spora med Koštunico in Đinđićem, saj se je prvi zavzemal, da bi Miloševiću zaradi korupcije in volilnih prevar sodili doma, ker naj bi bila njegova izročitev tujim sodnim oblastem protiustavna, medtem ko se je drugi zavedal, da se ZRJ brez izročitve Miloševića Haagu ne bo mogla otresti vseh sankcij in obnoviti svojega gospodarstva.¹²⁹

¹²⁰ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 561–562.

¹²¹ Bideleux, Jeffries, *The Balkans*, str. 276.

¹²² Prav tam, str. 279.

¹²³ Slovenija pozdravlja sprejem ZRJ v ZN, *STA*.

¹²⁴ ZRJ postala članica OVSE, *24UR.COM*.

¹²⁵ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 563–564.

¹²⁶ Začetek odpravljanja sankcij, *24UR.COM*.

¹²⁷ Ukinitev embarga za ZRJ, *24UR.COM*.

¹²⁸ Beograd pripravljen, *STA*.

¹²⁹ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 566.

Đinđićeva vlada je najprej 1. februarja 2001 izdala ukaz o 24 urnem policijskem nadzoru nad Miloševićem,¹³⁰ nato pa je konec marca padla odločitev, da bodo Miloševića aretirali in ga pred domačim sodiščem obtožili, da je državo oškodoval za 130 milijonov evrov. Nekaj je bilo treba storiti, ker se je bližal 1. april, ki ga je bivši predsednik ZDA Clinton postavil Beogradu kot skrajni rok za izpolnitev vseh zahtev Haaga.¹³¹ Do prvega poskusa aretacije je prišlo 31. marca 2001, vendar je ta propadel zaradi odpora Miloševićevih telesnih stražarjev. Pri tem sta bila ranjena dva policista in en fotoreporter. Milošević se je nato za 26 ur zabarikadiral v svoji vili na Dedinju, na koncu pa uvidel, da je upor zamen in se 1. aprila predal. Med aretacijo je bilo iz njegove vile slišati pet strelav. Streljala naj bi Miloševićeva hčerka Marija, ki je očeta želela odvrniti od predaje. V streljanju ni bil nihče ranjen.¹³²

Miloševića so po aretaciji odpeljali v glavni beograjski zapor, kar pa Carle del Ponte ni zadovoljilo. V podporo njenim trditvam, da je Miloševićovo mesto v Haagu, je Evropska komisija, ki je 10. aprila 2001 sicer odobrila program za pomoč ZRJ v višini 150 milijonov evrov, predstavnik nove oblasti opozorila, da obstaja maneverski prostor med politično odločitvijo glede obljubljenega denarja in konkretnim izplačilom. Ker pa je kljub zgovornim namigom iz Bruslja Koštunica še naprej zavračal izročitev in vztrajal v trditvi, da bi bilo protiustavno izročiti jugoslovanskega državljanu tujemu sodišču, je Đinđićeva vlada konec junija sklenila, da ne bo upoštevala zveznih oblasti in Miloševića na svojo roko predala Haagu.¹³³ Srbska vlada je Miloševića izročila Haagu 28. junija. To je bil prvi primer, da je bil kakšen bivši šef države izročen mednarodnemu sodišču. Koštunica se je od predaje takoj distanciral in jo označil za protiustavno in preuranjeno ter trdil, da zanj ni vedel. Đinđić se je branil, da so za predajo vedeli vsi ministri njegove vlade, vključno s tistim iz DSS predsednika Koštunice, ter da je predsednika ZRJ opozoril na možnost, da lahko pride do izročitve zelo hitro. DSS je nato zapustila koalicijo DOS in izstopila iz tako zvezne kot srbske vlade. Zaradi Miloševićeve izročitve Haagu je v Beogradu 28. junija protestiralo le okoli 3.000 ljudi, naslednjega dne se jih je zbralo okoli 6.000, potem pa so protesti povsem zamrli. Dan po Miloševićevi izročitvi 29. junija sta Evropska unija in Svetovna banka, ki sta se sestali na konferenci v Bruslju, ZRJ nakazali 1,3 milijarde evrov pomoči, kar je marsikoga v ZRJ prepričalo o upravičenosti Đinđićeve poteze.¹³⁴

Povzetek

BLAŽ BABIČ

Vse se je začelo z odločitvijo volivcev leta 1990 : Krvav razpad SFRJ in razlike med na volitvah izbrano smerjo politične tranzicije v Sloveniji in Srbiji

Ko je maja 1980 umrl Josip Broz Tito, ni nihče niti pomislil, da bo SFRJ čez dobrih deset let razpadla na šest oziroma sedem držav: Slovenijo, Hrvaško, BiH, Srbijo, Črna goro, Makedonijo in pogojno tudi Kosovo. SFRJ je bila namreč v času smrti svojega poveljnega voditelja stabilna država z mednarodnim ugledom in vplivom, ki je večkrat presegal njeno velikost in vojaško moč. Deset let kasneje pa so se notranje politične razmere v SFRJ popolnoma spremenile. Po smrti Tita namreč ni bilo več politika, ki bi

¹³⁰ Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 282.

¹³¹ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 566.

¹³² Milošević v priporu, *24UR.COM*.

¹³³ Pirjevec, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*, str. 567.

¹³⁴ Bideleux, Jefries, *The Balkans*, str. 287.

s svojo avtoriteto lahko združil različne poglede na prihodnost, ki so se uveljavili v posameznih republikah. S tem je v državi bistveno upadel vpliv ZKJ, ki so ga načele tudi spremembe na zunanjepolitičnem področju. Z razpadom ZSSR in padcem komunističnih režimov v vzhodni in jugovzhodni Evropi je namreč stopilo v ospredje tudi vprašanje same legitimnosti enostrankarskega sistema v državi. V opisanih razmerah so v ospredje stopili vodilni predstavniki republiških organizacij, ki so imeli pogosto popolnoma različne poglede na prihodnost, kar je sprva pripeljalo do blokade delovanja zveznih institucij, kasneje pa tudi do časovno neusklajenih in ločenih procesov demokratizacije in politične tranzicije po posameznih republikah.

Kljub opisanim problemom, ki se v ostalih socialističnih državah niso pojavljali v podobnem obsegu, pa razpad SFRJ ni bil osamljen proces v zgodovinskem toku, čeprav po krvavem davku, ki so ga plačali državljani nekdanje skupne države, bistveno presega podobne dogodke v okolici. Ob tem nam tuji zgodovinarji, politiki in novinarji ponujajo dve nasprotujoči si razlagi vzrokov in povodov, ki so pripeljali do krvavih državljanskih vojn ob in po razpadu SFRJ, in katerih skupna točka je podcenjevanje vloge jugoslovanskih narodov in njihovih voditeljev pri krvavih posledicah razpada skupne države. Gre za mnenje, s katerim se ne moremo strinjati, saj je do razpada SFRJ prišlo sočasno z relativno mirnim razpadom ZSSR ter popolnoma mirnim razpadom ČSFR, ki nista bili brez skupnih točk z nekdanjo SFRJ. Ravno kar zapisano lahko potrdimo s primerom baltskih republik, kjer kljub prisotnosti številčne ruske manjšine in protiruskemu razpoloženjem, ki se je v omenjenih republikah razširilo po ponovni pridobitvi samostojnosti in neodvisnosti, ni prišlo do državljanskih vojn. Pri zgoraj omenjenih razlagah gre torej za pretirano poenostavljanje, saj je bil razpad SFRJ v številnih ozirih podoben razpadu ostalih bivših komunističnih federativnih držav in kot tak predvsem delo ljudi in ne usode. To pomeni, da odgovornost za vojne znotraj meja nekdanje SFRJ leži predvsem na ramenih vodilnih politikov in posledično volivcev v nekdanjih republikah SFRJ.

Iz zgoraj zapisanega lahko izpeljemo, da se je vse začelo z odločitvami volivcev, ki so leta 1990 na prvih večstrankarskih volitvah po drugi svetovni vojni v posameznih republikah izbrali voditelje, ki so za doseg svojih ciljev izbrali takšna ali drugačna sredstva ter imeli takšne ali drugačne poglede na prihodnost. V tem oziru najbolj izstopata primera Slovenije in Srbije, kjer so volivci posredno izbrali skoraj popolnoma nasprotni poti v prihodnost. V Sloveniji so volivci izbrali voditelje, ki so zaupan mandat izkoristili za sprejetje novega ustavnega in s tem tudi institucionalnega političnega ter gospodarskega sistema. Njihov največji dosežek pa je nedvomno sprejetje nove ustave 23. decembra 1991, ki je jasno začrtala smer politične tranzicije in ki je Slovenijo brez večjih pretresov v dobrem desetletju pripeljala do članstva v Evropski Uniji in zvezi Nato. Za razliko od Slovenije pa so v Srbiji izvolili vodstvo, ki je omenjeno republiko pripeljalo v osamo in jo za dobro desetletje oddaljilo od Evrope in sveta. Na volitvah leta 1990 v Srbiji izvoljen režim je namreč Srbijo obvladoval vse do Miloševićevega padca septembra 1990 in šele njegovi nasledniki so nato izbrali podobno smer politične tranzicije, ki je Slovenijo pripeljala do članstva v Evropski uniji in zvezi Nato.

Viri in literatura

Objavljeni viri

Amandma XCI. *UL SRS*, 8, 16. marca 1990.

Marković, Brana, *Yugoslav Crisis and the World. Chronology of Events January 1990 – October 1995*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 1996.

Poročilo o uvedbi Evra v Sloveniji. *Evro - za vse nas*, <http://www.evro.si/> (28. 5. 2011).

Republic of Lithuania Law on Citizenship, <http://www.litlex.lt/Litlex/eng/Frames/Laws/Documents/55.HTM> (16.5.2011).

Sanctions Against the Federal Republic of Yugoslavia, (As of 10. Oktober 2000), str. 2. *Balkans Briefing*, Washington/Brussels, 10 October 2000, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/Serbia%2013.ashx> (28.5.2011).

The contemporary political history of the Republic of Yugoslavia (to February 2003). Protests in Belgrade and throughout Yugoslavia-1996/1997, From the Balkan Peace Team, Belgrade, 10. december 1996. *World History Archives*, <http://www.hartford-hwp.com/archives/62/063.html> (28. 5. 2011).

Ustava Republike Slovenije. *UL RS*, 33, 28. december 1991.

Ustavni amandmaji k ustavi Socialistične republike Slovenije. *UL SRS*, 32, 2. oktober 1989.

Zakon o političnem združevanju. *UL SRS*, 42, 29. december 1989.

Zakon o volitvah v skupščine. *UL SRS*, 42, 29. december 1989.

Časopisni viri

Dukić, Slobodan, Oprijemljivejši razlog za slavlje srbskega predsednika. *Delo*, 3. 10. 1996, str. 6.

Štart volilne tekme, *Delo*, 9. 1. 1990, str. 1.

Elektronski viri

Beograd pripravljen odpreti urad haaškega sodišča za vojne zločine. *STA – Slovenska tiskovna agencija*, <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=523104> (28. 5. 2011).

EU v Sloveniji. *Evropska komisija*, http://ec.europa.eu/slovenija/slovenija_in_eu/slovenija_clanica_eu/index_sl.htm (28. 5. 2011).

Guverner je mrtev, živel guverner. *STA – Slovenska tiskovna agencija*, <http://www.sta.si/en/vest.php?s=s&t=0&id=58867> (28. 5. 2011).

Milošević obtožen pred sodiščem v Hagu. *24UR.COM*, <http://24ur.com/novice/svet/milosevic-obtozen-pred-sodiscem-v-haagu.html> (28. 5. 2011).

Milošević v priporu. *24UR.COM*, <http://24ur.com/milosevic-v-priporu.html> (28. 5. 2011).

Prvi mednarodni opazovalci bodo na mejo ZRJ prispeli v petek. *STA – Slovenska tiskovna agencija*, <http://www.sta.si/en/vest.php?s=s&id=94562> (28. 5. 2011).

Slovenija in Nato, <http://nato.gov.si/slo/slovenija-nato/> (28. 5. 2011).

Slovenija pozdravlja sprejem ZRJ v ZN in pričakuje hitrejše reševanje vprašanj nasledstva. *STA – Slovenska tiskovna agencija*, <http://www.sta.si/vest.php?s=s&id=522442> (28. 5. 2011).

Ukinitev embarga za ZRJ. *24UR.COM*, <http://24ur.com/novice/svet/ukinitev-embarga-za-zrj.html> (28. 5. 2011).

Večernje novice: DEPOS – kamen spotike. *STA – Slovenska tiskovna agencija*, <http://www.sta.si/en/vest.php?s=s&t=0&id=1183721> (28. 5. 2011).

Začetek odpravljanja sankcij proti ZRJ. *24UR.COM*, <http://24ur.com/zacetek-odpravljanja-sankcij-proti-zrj.html> (28. 5. 2011).

ZRJ postala članica OVSE. *24UR.COM*. <http://24ur.com/zrj-postala-clanica-ovse.html> (28.5.2011).

Monografije

- Bideleux, Robert, Jefries Ian, *The Balkans: A post-Communist history*. London, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2007.
- Crampton, Richard J., *Eastern Europe in the Twentieth Century – and after*, Second edition. London, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2006.
- Crampton, Richard J., *The Balkans since the Second World War*. Great Britain: Pearson Education Limited, 2002.
- Judt, Tony, *Povojna Evropa 1945-2005*, Druga knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba, d.d., 2007.
- Kardelj, Edvard, Politični sistem socialističnega samoupravljanja. *Internetni marksistični arhiv*, slovenska sekcija, http://trotsky.org/slovenian/teor_jug_soc/edvard_kardelj/poglavje_04.htm (9. 8. 2009).
- Lampe, John R., *Yugoslavia as History: Twice there was a country*, Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Lieven, Anatol, *The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*. New Haven, London: Yale University Press, 1997.
- Nečak, Dušan, Repe, Božo, *Oris sodobne obče in slovenske zgodovine: Učbenik za študente 4. letnika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za zgodovino, 2003.
- Pesek, Rosvita, *Osamosvojitve Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?* Ljubljana: Nova revija, 2007.
- Pirjevec, Jože, *Jugoslovanske vojne 1991-2001*. Ljubljana: Cankarjeva Založba, 2003.
- Pirjevec, Jože, *Jugoslavija 1918-1992: Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa, 1995.
- Repe, Božo, *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan, 2002.
- Vidmar, Jure, *Democratic Transition and Democratic Consolidation in Slovenia*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2008.

Razprave

- Prunk, Janko, Demos – Instrument demokratičnega prehoda. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 32, 2001, št. 3-4, str. 341–352.
- Repe, Božo, Globalna slovenska pomlad v osemdesetih. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 32, 2001, št.3/4, str. 307–325.
- Režek, Mateja, Jugoslovanski federalizem in ustavni zakon leta 1953. *Prispevki za novejšo zgodovino*, let. 38, 1998, št. 1-2, str. 151–160.